

החיסכון האישי

ההכנסה הפנויה¹ בשנת 1958 נאמדת ב־2,700 מיליון ל"י בערך, והצריכה הפרטית ב־2,500 מיליון ל"י. ההפרש, שהוא החיסכון הפרטי, מסתכם איפוא ב־200 מיליון ל"י בערך, או כ־7 אחוזים מן ההכנסה הפנויה (לעומת 140 מיליון ל"י או 6 אחוזים ב־1957²). מהנתונים המצויים על מימון ההשקעות בענפי המשק השונים מסתבר, שתרומת החיסכון הפרטי למימון ההשקעות גדלה במשך שתי השנים.

החיסכון הפרטי מורכב משני חלקים: החיסכון האישי — חסכונם של משקי הבית, דהיינו עודף ההכנסות האישיות על הצריכה האישית; והחיסכון העיסקי — הכולל את חיסכון הפירמות הכלכליות (פרט למשק הממשלה, המוסדות הלאומיים והרשויות המקומיות), ואת חיסכון המוסדות שלא למטרת רווח. נתונים ישירים על החיסכון העיסקי כמעט שאינם מצויים. הנתונים על החיסכון האישי בשנת 1958 אינם מאפשרים לאמוד את סך כל החיסכון האישי. לעומת זאת אפשר לנתח את הגורמים האופייניים לחיסכון האישי בשנה שהסתיימה במארכ 1958, ולהלן יתואר בקצרה מי היו החוסכים בשכבות האוכלוסייה השונות, כמה חסכו משקי הבית, במוצק באותה שנה, ובאיזה צורות חסכו, וכן תתואר פעילות מוסדות החיסכון ב־1958. הנתונים שאובים מהמאזנים של מוסדות אלה ומ"סקר חסכונות המשפחה 1957/58", שנערך בקרב 3,000 משקי בית בקירוב, המייצגים את האוכלוסייה היהודית העירונית בשנה שנסתיימה בסוף מארכ 1958³.

היקף החיסכון

החיסכון האישי הממוצע למשפחה עירונית בישראל, הגיע ל־170 ל"י בערך בשנה שהסתיימה בסוף מארכ 1958, היינו 6 אחוזים בקירוב מן ההכנסה הפנויה הממוצעת⁴ (2,770 ל"י בערך).

¹ ההכנסה הלאומית, בניכוי המסים הישירים והבלאי ובתוספת ההעברות השוטפות (נטו) מהסקטור הציבורי לסקטור הפרטי וההעברות האישיות מחוץ לארץ (נטו).

² מספרים מתוקנים.

³ הסקר נערך במשותף על־ידי בנק ישראל, משרד האוצר, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, המכון למחקר חברתי שימושי ומרכז פאלק למחקר כלכלי בישראל. כבכל מחקר מסוג זה קיימת גם בסקר זה טעות דגימה, וגם אין לעמוד בדיוק על מהימנות הנתונים שנמסרו על־ידי המשפחות הבודדות. אך אפשר להניח שהנתונים המובאים להלן נותנים מושג ברור למדי על המגמות ועל הגדלים השונים.

⁴ ה"הכנסה הפנויה", כפי שהוגדרה בסקר, אינה כוללת תקבולי העברה חד־פעמיים, כגון ירושות, פיצויים וכו', הנובעים ממקורות בארץ ומחוץ לארץ.

שיעור זה של חיסכון (6 אחוזים) אינו שונה בהרבה משיעורי החיסכון בארצות אחרות, שבהן נאספו נתונים מקבילים.

הנתונים על השכירים העירוניים בישראל¹ מלמדים, שקיימים הבדלים ניכרים בין סכומי החיסכון של משקי הבית הבודדים. כשני שלישים ממשפחות השכירים העירוניים הגיעו לחיסכון חיובי בשנת 1957/58, וכרבע מהן לא זו בלבד שלא חסכו, אלא שהיה להן חיסכון שלילי — משמע שצריכתן במשך השנה עלתה על ההכנסה שלהן. כ־40 אחוז מהמשפחות החוסכות, חסכו פחות מ־200 ל"י (ראה לוח ט"ז¹).

לוח ט"ז¹

משפחות שכירים עירוניות לפי גודל החיסכון,

1957-1958

(כל הקבוצות=100)

אחוז המשפחות			החיסכון למשפחה (ל"י)
חיסכון חיובי	אפס	חיסכון שלילי	
10.18			לא חוסכים
28.34	9.30		1-199
15.61	7.59		200-499
12.48	3.62		500-999
6.73	2.71		1,000-1,999
2.17	1.26		2,000 ויותר

ה מקור: סקר הסכונות המשפחה 1957/58.

1. הגורמים המשפיעים על החיסכון

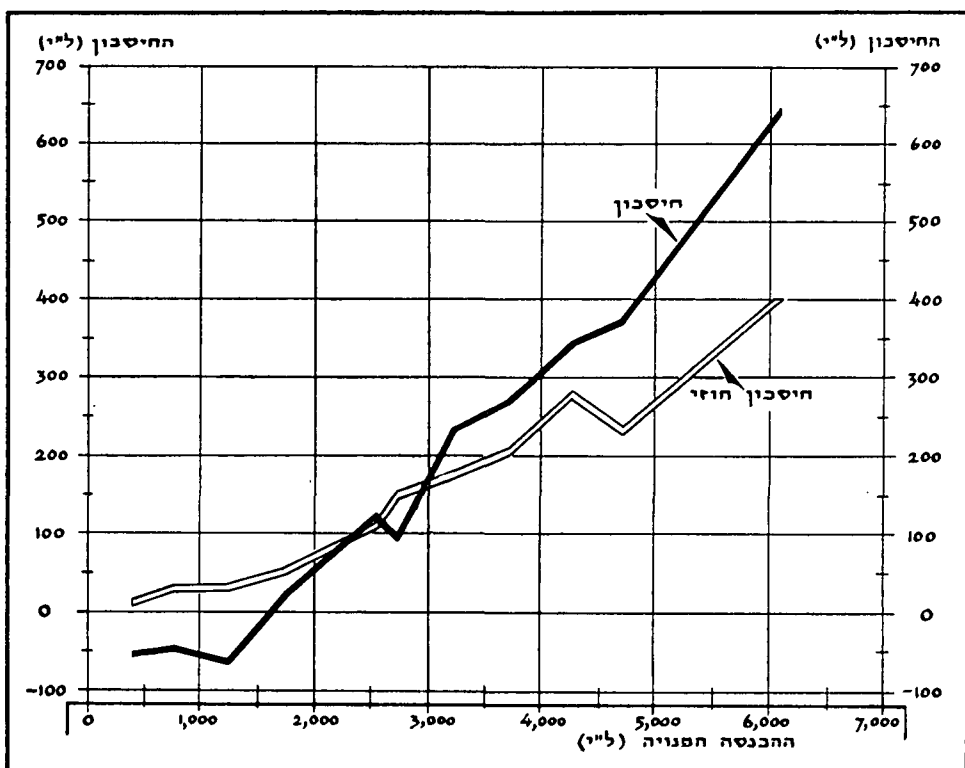
הגורמים הקובעים את היקף החיסכון הם בעיקר שניים:

(א) רמת ההכנסה. ברמות הכנסה נמוכות היה קיים, בדרך כלל, חיסכון שלילי, ועם עליית ההכנסה הלך וגדל הן סכום החיסכון, והן שיעור החיסכון ביחס להכנסה הפנויה, כפי שמשקף בדיאגרמה ט"ז¹.

¹ לפי שעה מצויים נתונים סופיים לגבי השכירים בלבד.

החיסכון והחיסכון החוזי לפי ההכנסה הפנויה, אפריל 1957 עד מארס 1958

(משפחות שכירים עירוניות)

המקור: סקר חסכונות המשפחה 1957/58.

(ב) המעמד הכלכלי. שיעור גבוה של חיסכון מצוי בעיקר אצל העצמאיים בעלי מקצועות חופשיים ואצל מעבידים¹. בין השכירים קשור שיעור החיסכון הממוצע למשלח היד. שיעור החיסכון של המנהלים והשכירים בעלי המקצועות החופשיים, למשל, עולה על זה של הפועלים המקצועיים והלא-מקצועיים. הבדלים אלה קשורים כמובן בגובה ההכנסה; אך נראה כי גם ברמות הכנסה שוות קיימים הבדלים בשיעור החיסכון בין משפחות המצויות במעמד מקצועי שונה. תופעה זו מקורה בכמה גורמים: העצמאים, למשל, יכולים להשקיע את חסכונותיהם בעסקים שלהם; רבים מהמנהלים והפועלים המקצועיים מאידך, מפרישים לקופת תגמולים וקרנות דומות אחוז יותר גבוה מהכנסותיהם, מאשר רוב הפועלים הבלתי מקצועיים ורבים מהפקידים.

¹ המוגדרים בסקר כמעסיקים ארבעה עובדים ויותר.

2. צורות החיסכון

א. חיסכון חוזי: וסך החיסכון. פעילותם של מוסדות החיסכון מעידה על חיסכון חוזי בהיקף גדול ובסכומים ההולכים וגדלים משנה לשנה. מן הנתונים על משפחות השכירים העירוניים בשנת 1957/58 מתברר, כי רובו הגדול של החיסכון של משפחות השכירים העירוניים היה בצורה של חיסכון חוזי, ודבר זה משתקף בדיאגרמה ט"ז¹.

החיסכון החוזי הוא נפוץ מאוד ומצוי בכל שכבת הכנסה, ואף בנמוכה ביותר. אך לעומת חיסכון זה שכיחות בקבוצות ההכנסה הנמוכות עיסקות המגדילות את החובות הכספיים של המשפחות ובסיכום הופך החיסכון של קבוצות אלו להיות שלילי. בכל קבוצות ההכנסה, מחוץ לקבוצות ההכנסה הגבוהות ביותר (7,500 ל"י ומעלה לשנה למשפחה), מהווה החיסכון החוזי את מרבית החיסכון של המשפחה, אם כי שיעור החיסכון החוזי ביחס לחיסכון כולו אינו עולה בד בבד עם ההכנסה. החיסכון של כל משפחות השכירים ביחד, הוא כמעט כולו חיסכון חוזי. בין העצמאיים מהווה החיסכון החוזי חלק יותר קטן מסך החיסכון האישי, מאשר בין השכירים, כי העצמאיים ממעטים לחסוך בקופות תגמולים, ומרבים להשקיע מחסכונותיהם בעסקיהם.

ב. השקעה בנכסי דלא ניידי². במידה שנכסי דלא ניידי נרכשו מן ההכנסה השוטפת של המשפחה, הרי הרכישה נחשבת לחיסכון אישי (מאחר שרכישת נכסים אלה אינה מוגדרת כתצרוכת). רכישת נכסי דלא ניידי היא צורת השקעה נפוצה מאד בישראל ולמעלה ממחצית המשפחות בארץ דרות בבתים השייכים להם. אך כיוון שברוב המקרים צריך רוכש דירה לקבל הלוואה, למכור נכסים אחרים, או להשתמש ביתרתיו הכספיות, לכן אין רכישת הנכסים כרוכה בהכרח בחיסכון³. לעומת זאת יביאו ההתחייבויות הכספיות את המשתכנים לחסוך בשנים הבאות, בצורה של פרעון חובות.

כ-20 אחוז ממשפחות השכירים העירוניות, השקיעו סכומים כלשהם בנכסי דלא ניידי בשנת הסקר. בממוצע הוציאה משפחת שכיר להשקעה בנכסים אלה כ-420 ל"י במשך השנה, היינו כ-14 אחוזים מן ההכנסה הפנויה—שיעור הגבוה יותר מכפליים משיעור החיסכון הממוצע. סכומי ההשקעה היו גבולים בקבוצות שונות של משלח היד, אך באחוזים מן ההכנסה הפנויה היו דומים מאוד. הבדלים ניכרים, לעומת זאת, היו בסכומי ההשקעה בהתאם למועדי העלייה ארצה של ראשי המשפחות. כפי שאפשר היה לצפות, השקיעו משפחות העולים, בממוצע, אחוז יותר גבוה מהכנסתן הפנויה בנכסי דלא ניידי, מאשר משפחות הוותיקים (ראה לוח ט"ז²).

¹ חיסכון חוזי הוא חיסכון, המבוסס על התחייבות החוסך להפריש לחיסכון במועדים סכומים קבועים או אחוז מסוים מהכנסתו, צורות החיסכון החוזי שנרשמו בסקר הן, הפרשות העובדים השכירים לקופות התגמולים, תשלום פרמיות, ביטוח חיים ופרעון משכנתאות. אין לערב מושג זה עם חיסכון חובה, הכפוי על החוסך על-פי החוק (למשל, בצורת מלוות חובה). ראוי לציין שתשלומים למוסד לביטוח לאומי נחשבים ככס ולא כחיסכון אישי. ציון גם, שהפרשות המעבידים לקופות התגמולים של עובדיהם, אינן כלולות בחישובי החיסכון האישי במסגרת הסקר.

² במושג "השקעה בנכסי דלא ניידי" כלול מחיר הקנייה של בית או דירה, הוצאות בנייה (כשבצל הבית בונה על חשבון), וההוצאות לתוספות ולשינויים במבנה בית קיים או דירה קיימת, בניכוי מחיר המכירה של נכסי דלא ניידי. גם הוצאות לרמי מפתח כלולות במושג "השקעה בנכסי דלא ניידי", וכן עיסקות במגרשים המבוצעות על חשבון האישי של הצרכן ולא על חשבון עסק המתנהל על-ידו. הוצאות על בדיק ושיפוץ אינן כלולות.

³ בסיכום ימצא, במקרה כזה, כי רכישת נכסי דלא ניידי, הגדילה את החיסכון האישי, אך החיסכון האישי הוקטן בגלל ההתחייבויות הכספיות של המשפחה, או בגלל השימוש בנכסים הכספיים.

לוח ט"ז-2

השקעה בנכסי דלא ניירי לפי הוותק בארץ, אפריל 1957 עד מארס 1958

(משפחות שכירים עירוניות)

כל הקבוצות	ילידי הארץ	שנת העלייה		
		1955 עד 1958	1948 עד 1954	לפני 1948
22.4	21.8	35.1	21.9	21.6
419.7	621.4	891.5	361.2	368.5
14.3	20.9	59.3	14.2	10.2

אחוז המשפחות שהשקיעו בנכסי דלא ניירי

ההשקעה הממוצעת למשפחה (ל"י)

אחוז ההשקעה הממוצעת מההכנסה הפנויה של משפחה

ג. פרעון חובות וקבלת התחייבויות כספיות. בעוד שפרעון חובות מהווה מרכיב חיובי של החיסכון האישי, מהווה קבלת התחייבויות כספיות חדשות מרכיב שלילי. רוב ההתחייבויות החדשות, וחלק גדול מפרעון החובות, קשורים ברכישת דירות על-ידי המשפחות. כ-45 אחוזים ממשפחות השכירים העירוניים קיבלו על עצמן התחייבויות כספיות בשנה המסתיימת בסוף מארס 1958, וכ-55 אחוזים פרעו חובות משנים קודמות. בממוצע למשפחה עלו ההתחייבויות החדשות על סכום פרעון החובות, וגדלו החובות נטו של משפחות השכירים העירוניים ב-190 ל"י. עליית החובות היתה גבוהה במיוחד אצל משפחות העולים החדשים, וסכום פרעון החובות היה גבוה אצל התושבים הוותיקים (ראה לוח ט"ז-3).

לוח ט"ז-3

פרעון חובות וקבלת התחייבויות לפי הוותק בארץ, אפריל 1957 עד מארס 1958

(משפחות שכירים עירוניות)

כל הקבוצות	ילידי הארץ	שנת העלייה			
		1955 עד 1958	1948 עד 1954	לפני 1948	
התחייבויות כספיות					
44.3	45.3	48.1	42.2	46.0	אחוז המשפחות שקיבלו התחייבויות כספיות
442	408	620	414	463	קבלת ההתחייבויות הכספיות בממוצע למשפחה (ל"י)
15.1	13.8	41.2	16.3	12.9	אחוז ההתחייבויות כאחוז מההכנסה הפנויה
פרעון חובות					
57.4	54.7	29.3	55.1	64.9	אחוז המשפחות שפרעו חובות
246	255	40.5	201	329	סכום הפירעון בממוצע למשפחה (ל"י)
8.4	8.6	2.7	7.9	9.1	אחוז הפירעון מההכנסה הפנויה

אחוז המשפחות שפרעו חובות

סכום הפירעון בממוצע למשפחה (ל"י)

אחוז הפירעון מההכנסה הפנויה

3. קבלת פיצויים אישיים מגרמניה והשפעתה

כ-4 אחוזים מהמשפחות העירוניות בארץ קיבלו פיצויים אישיים מגרמניה, בשנה שהסתיימה בסוף מארס 1958.¹ בממוצע למשפחה שקיבלה פיצויים הגיע הסכום שנתקבל ל-3,000 ל"י בקירוב.

בלוח ט"ז-4 נעשה ניסיון לבחון את השפעת הפיצויים על התנהגותם הכלכלית של מקבלי הפיצויים.

לוח ט"ז-4

פיצויים אישיים מגרמניה והשימוש בהם, 1957-1958

(משפחות שכירים עירוניות)

אחוזים מן ההכנסה הפנויה		השימוש בכספי הפיצויים האישים		
מקבלי פיצויים	אחרים	אחוז מההכנסה הפנויה (1)-(2)	בל"י	אחוז הפיצויים האישיים מסך הכל
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
100.0	100.0			
ההכנסה הפנויה				
102.8	86.7	16.1	558	17.1
הצריכה השוטפת				
13.6	4.8	8.8	305	9.4
רכישת נכסי תצרוכת בני קיימא				
27.6	9.3	18.3	634	19.5
השקעה בנכסי דלא נידי				
42.9	0.4	42.5	1,473	45.2
חיסכון נזיל				

הערה כללית: האחוזים אינם מסתכמים ב-100 מאחר שבלוח לא נרשמו כל סעיפי ההוצאה.
המקור: סקר הסכונות המשפחה 1957/58.

בטורים (1) ו-(2) של לוח ט"ז-4 ניתנו באחוזים מן ההכנסה הפנויה הממוצעת למשפחה, סעיפי הוצאה שונים בתקציביהם לשנת 1957/58 של משפחות עירוניות יוצאות אירופה ואמריקה שלא קיבלו פיצויים אישיים, ושל משפחות עירוניות שקיבלו פיצויים באותה שנה. בין שתי הקבוצות קיימים הבדלים בהכנסה הפנויה הממוצעת, אך לצורך ההשוואה הונה, שאילמלא הפיצויים האישיים היה שווה אחוז ההוצאות, בסעיפים השונים, של שתי הקבוצות.² טור (3) מראה את ההפרש בין הגדלים השונים בשתי הקבוצות, באחוזים מההכנסה השוטפת. טור (4) מראה אותו ההפרש במונחים של לירות ישראליות ואילו טור (5) מבטא את ההפרש באחוזים מסכום הפיצויים האישיים שנתקבלו.

¹ הכוונה לתקבולים חד-פעמיים בלבד ולא לתקבולים הנובעים מפנסיות ורנסות. האחרונות מהוות חלק מן ההכנסה השוטפת של המקבילים, בניגוד לתקבולים החד-פעמיים, שהינם תקבולים בלתי רגילים. בתקופה הנ"ל נתקבלו פיצויים אישיים בסך של 50 מיליון דולר בערך, ומהם המחצית עד שני שלישים בערך בצורת תשלומים חד-פעמיים.

² כמו כן הונה שסכום הפיצויים שקיבלו מקבלי הפיצויים הוא ההפרש בין התקבולים החד-פעמיים, בממוצע למשפחה, בשתי הקבוצות. כל החישוב אינו אלא אומדן, אך מצביע על המגמות החשובות.

הלוח מראה, למשל, שלרכישת נכסי צריכה בני קיימא הוציאו מקבלי הפיצויים, בממוצע למשפחה, 13.6 אחוזים מהכנסתם השוטפת, ואילמלא קיבלו פיצויים היו מוציאים, לפי ההנחה, 4.8 אחוזים, ההפרש שווה ל-8.8 אחוזים מהכנסתם השוטפת או ל-305 ל"י. פירוש הדבר שהם הוציאו לרכישת נכסי צריכה בני קיימא, 9.4 אחוזים מסכום הפיצויים שקיבלו.

ההשוואה מראה, שקבלת הפיצויים האישיים השפיעה במיוחד על ההשקעה בנכסי דלא נידי, על הצריכה השוטפת ועל רכישת נכסי צריכה בני קיימא. על הסעיפים האלה הוציאו מקבלי הפיצויים קרוב למחצית מסכום הפיצויים שקיבלו, בתוספת לסכומים אשר, לפי ההנחה, היו מוציאים על סעיפים אלה אילמלא קיבלו את הפיצויים. כ-45 אחוזים מהפיצויים שקיבלו בשנת 1957/58 לא הוציאו, מקבלי הפיצויים, באותה השנה לקניית סחורות ושירותים, אלא החזיקו בצורת נכסים נזילים¹.

השפעת ההוצאות מתוך הפיצויים האישיים על הביקוש לסחורות ושירותים במשק כולו, מתבטאת בהשוואת שני גדלים: (א) ההוצאה הנוספת של כל מקבלי הפיצויים למטרות שונות, מעל לסכום אשר, לפי ההנחה, היו מוציאים לאותן המטרות אילמלא קיבלו פיצויים ו-(ב) ההוצאה של כל משקי הבית לאותן המטרות. המספרים בלוח ט"ז⁴ מבטאים את ההוצאה הממוצעת למשפחה של המשפחות העירוניות שקיבלו פיצויים אישיים בשנה 1957/58. היות ומשפחות אלה היוו כ-4.3 אחוזים מכל המשפחות העירוניות בארץ, הרי שההוצאה הנוספת של כל מקבלי הפיצויים האלה יחד, כאחוז מסך ההוצאה של כל משקי הבית העירוניים, היתה כדלקמן

לוח ט"ז⁵

ההוצאה הנוספת של מקבלי הפיצויים העירוניים כאחוז מסך ההוצאה של כל משקי הבית העירוניים

סוג ההוצאה	אחוזים
צריכה שוטפת	0.98
רכישת נכסי תצרוכת בני קיימא	9.05
השקעה בנכסי דלא נידי	8.36
חיסכון נזיל	83.34

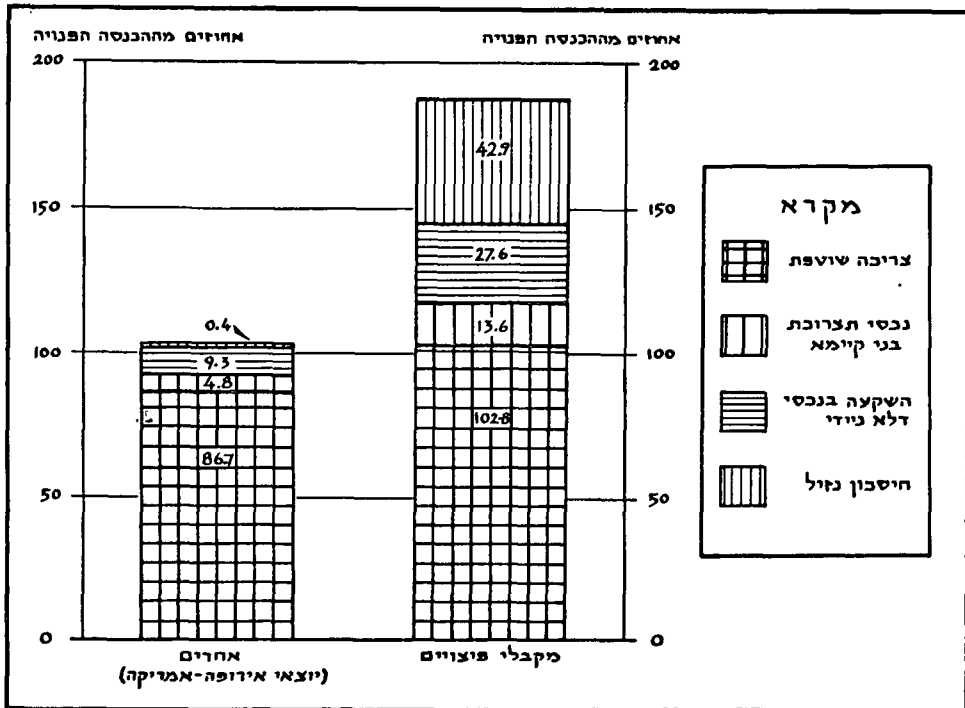
השוואת הנתונים הנ"ל מראה שמשקלם של ההוצאות הנוספות האלה היה רב בביקוש הכללי לנכסי צריכה בני קיימא ולנכסי דלא נידי, והוא הגדיל רק במעט את הצריכה השוטפת של כל משקי הבית העירוניים (ראה דיאגרמה ט"ז²).

למעלה מ-80 אחוז מהתוספת לנכסים הנזילים שבידי הסקטור האישי העירוני, יש לזקוף לחשבון מקבלי הפיצויים. זהו אחוז גבוה אומנם, אך בהערכת חשיבותו יש להביא בחשבון, שנכסים אלה הינם סכומים שטרים והוחזקו זמן רב, וייתכן שהם היו מיועדים להוצאה כעבור זמן לא רב.

¹ בעיקר פקדונות בבנקים וניירות ערך.

אחוזי ההוצאה והחיסכון הנזיל מההכנסה השוטפת,

אפריל 1957 עד מארס 1958

המקור: סקר חשבונות המשפחה 1957/58.

4. החיסכון המוסדי

במוסדות החיסכון הצטברו בשנת 1958, כבשנה שלפניה, סכומים ניכרים לזכות משקי הבית. צבירה זו מהווה גורם חשוב בהרכב החיסכון של הסקטור האישי, ומשקפת בראש ובראשונה את החיסכון החוזי. גידול יתרות החובה במאזניהם של מוסדות החיסכון איננו זהה עם החיסכון האישי של בעלי היתרות, כי החיסכון באמצעות מוסדות החיסכון מהווה רק אלמנט אחד, אם כי החשוב ביותר, כפי שצוין לעיל, בחיסכון החיובי של משקי הבית. הגידול אינו משקף את העיסקות העשויות להביא לחיסכון אישי שלילי, ולא עיסקות אחרות המגדילות את החיסכון החיובי.

סיכום האומדנים לשנים 1957 ו-1958 הניתן בלוח ט"ז 6, אינו שווה איפוא לסכום החיסכון האישי באותן השנים.

(א) המוסדות הבנקאיים

הדיון על החיסכון האישי באמצעות המוסדות הבנקאיים חייב להצטמצם בסוגי החשבונות המייצגים חשבונות אישיים, ולא חשבונות עסקיים. בחשבונות עובר ושב גדול בלי ספק חלקם

החיסכון האישי במוסדות החיסכון, 1956-1958

(מיליוני ל"י)

העלייה ביתרות החיסכון		
מסוף 1957 לסוף 1958	מסוף 1956 לסוף 1957	
		מוסדות בנקאיים
7.2	7.8	פקדונות עובר ושב במטבע חוץ (תמ"מ)
		פקדונות לזמנים קצובים
9.3	3.3	במטבע חוץ (פז"ק)
8.6	4.9	במטבע ישראלי
26.3	15.1	תוכניות חיסכון מאושרות
1.2	0.9	בנק הדואר
		בנקים למשכנתאות
4.0	4.5	פרעון משכנתאות (קרן בלבד)
32.3	**29.8	קופות התגמולים וקרנות הביטוח *
3.0	2.6	חברות לביטוח חיים
		מפעלי חיסכון
13.2	**12.9	חיסכון לבניין
2.8	**1.1	מפעלי חיסכון אחרים
		רכישת ניירות ערך, נטו
12.0	17.9	ניירות ערך ישראליים
0.6	...	ניירות ערך זרים

* הנידול בהון התגמולים, בניכוי הנידול ביתרת ההלוואות לחברים.
** מספרים מתוקנים.

של החשבונות העיסקיים, אך הנתונים המצויים אינם מאפשרים לאמוד את חלקם של משקי הבית בחשבונות עובר ושב במטבע ישראלי, ומשום כך לא נכללו בלוח ט"ז-6 בסוגי החשבונות המתוארים להלן, אפשר לשער כי הרוב המכריע של החשבונות שייך למשקי בית.

(1) פקדונות עובר ושב במטבע חוץ (פמ"ז העברה או תמ"מ). פקדונות אלה הם מהעברות אישיות מחוץ לארץ, ובייחוד מפיצויים אישיים מגרמניה, ולפי התקנות הקיימות רשאים תושבים המקבלים העברות כאלה, להחזיק בהם 20 אחוז מהסכומים שהם מקבלים. סכומים אלה עומדים לרשותם למימון הוצאות מסוימות במטבע חוץ, בלי היתר מיוחד משלטונות הפיקוח על המטבע.

ב-1958 גדלו פקדונות אלה ב-7.2 מיליון ל"י, בדומה לגידול בשנת 1957, שהגיע ל-7.8 מיליון ל"י והיתרה הסתכמה ב-16.3 מיליון ל"י בסוף 1958.

(2) פקדונות לזמן קצוב במטבע חוץ (פקדונות פז"ק). פקדונות אלה, כמו פקדונות תמ"מ, נובעים מהעברות אישיות מחוץ לארץ (בעיקר פיצויים אישיים מגרמניה). אבל אינם עומדים לרשות בעלי הפקדונות למימון עסקות במטבע חוץ אלא אם ניתן רישיון לכך על-ידי המפקח על המטבע. למעשה מהווים פקדונות אלה פקדונות צמודי ערך המופקדים לתקופה של שלושה חודשים ויותר. יתרת הפקדונות מסוג זה עלתה ב-1958 ב-9.3 מיליון ל"י, והסתכמה בסך 14.9 מיליון ל"י בסוף השנה. הגידול היה פי שלושה מאשר אשתקד. בהשוואה לסכום הפיצויים שנתקבלו מגרמניה הופקדו איפוא, סכומים יותר גדולים בפקדונות פז"ק בשנת 1958 מאשר בשנה הקודמת.

(3) פקדונות לזמן קצוב במטבע ישראלי. הפקדונות לזמן קצוב במטבע ישראלי גדלו בסך 7.9 מיליון ל"י ב-1958, והסתכמו בסך 79.6 מיליון ל"י, בסוף השנה לפי האומדן הקטינו קופות התגמולים בסך 700 אלף ל"י את הפקדונות לזמן קצוב המוחזקים על-ידם בבנקים, על-ידי העברת סכומים ניכרים ל"פקדונות מיוחדים". החשבונות לזמן קצוב של פרטים וגופים אחרים, מלבד קופות התגמולים, גדלו איפוא, ב-8.6 מיליון ל"י בערך בשנת 1958, לעומת 4.9 מיליון ל"י ב-1957.

(4) תוכניות החיסכון המאושרות. 7 מהבנקים המסחריים והאגודות השיתופיות לאשראי ניהלו ב-1958 תוכניות חיסכון, שאושרו על-פי החוק לעידוד החיסכון. הנקודות המשותפות לרוב התוכניות הן פיתור הריבית ממס הכנסה (בתנאי שהפיקדון מוחזק שלוש שנים לפחות), שערי הריבית המודרגים לפי אורך תקופת ההפקדה, וצורת השקעתם של הכספים המופקדים. המוסדות הבנקאיים חייבים להשקיע 60 אחוז מיתרת הפקדונות בניירות ערך "מאושרים", 25 אחוזים בהלוואות למטרות פיתוח ו-15 אחוזים מותרים בהשקעה לפי ראות הבנק המנהל את התוכנית. ב-1958 גדל מספר הפקדונות בתוכניות אלה מ-29 אלף ל-60 אלף, ויתרת הפקדונות גדלה מ-26.5 מיליון ל"י לסך 52.8 מיליון ל"י. קצב הגידול היה בסך 1.3 מיליון ל"י לחודש בממוצע ב-11 החודשים הראשונים של השנה, ואילו בדצמבר 1958 גדלו היתרות בסך 11.2 מיליון ל"י, במיוחד כנראה כתוצאה מפעולת ההסברה הרחבה של אחד הבנקים. אפילו בלי הגידול יוצא הדופן בחודש האחרון, היה הגידול ניכר ומתמיד.

פקדונות החיסכון אינם צמודי ערך, בעוד שהבנקים משקיעים את מרבית הסכומים בהשקעות צמודות.

במסגרת זו יש להזכיר כי פקדונות החיסכון בבנק הדואר, שאינם חלק מתוכניות החיסכון המאושרות עלו, בשנת 1958, ב-1.1 מיליון ל"י והגיעו בסוף השנה ל-3.8 מיליון ל"י. במשך השנה עלה מספר הפקדונות מ-44 אלף ל-59 אלף. כשליש מחשבונות אלו, הם חשבונות של ילדים — דבר המסביר חלקית את גודל הפיקדון הממוצע הנופל בהרבה מהגודל הממוצע של הפקדונות במסגרת תוכניות החיסכון המאושרות.

(5) פרעון קרן לבנקים למשכנתאות. ב-1958 גבו שני בנקים גדולים למשכנתאות מבעלי בתים ודירות 11.2 מיליון ל"י, ומסכום זה כ-4 מיליון ל"י על חשבון קרן. במשך השנה עלתה יתרת המשכנתאות, מ-72.7 מיליון ל"י ל-100 מיליון ל"י.

(ב) קופות התגמולים וקרנות הביטוח והפנסיה

ב-1958 ניהלו יותר מ-450 קופות כספי חיסכון של 300 אלף עובדים בקירוב, שהם כמחצית מכוח העבודה או כשני שלישים ממספר השכירים. מרבית הקופות מתנהלות על-ידי העובדים במקומות העבודה השונים. מלבד קופות אלה, קיימות קרנות המיועדות לשכירים שאין להם מקום עבודה קבוע, ולשכירים בענפי ייצור מסוימים, כגון הבנייה והחקלאות. אחדים מהמוסדות הבנקאיים יסדו קופות לעצמאים וקופות לשכירים שאינם קשורים בקופת תגמולים אחרת. קופות אלה מתנהלות לפי קווים דומים לקופות התגמולים המקובלות בהתאם לעיקרון שלפיו מפרישים להן סכומים מסוימים מתוך ההכנסה החודשית, למטרות חיסכון. הקרנות ואחדות מן הקופות, משמשות גם צינור לגביית תשלומים סוציאליים (כגון פיצויי פיטורין, מס מקביל, דמי מחלה, דמי חופשה והבראה וכו') ולהעברת תשלומים אלה לזכאים להם.

(1) מאזני הקופות. בסוף 1958 הסתכמו מאזני הקופות ב-290 מיליון ל"י בערך, לעומת 230 מיליון ל"י ב-1957. בסכומים אלה כלול גם הסכום שנועד לתגמולים ופנסיות וגם התשלומים הסוציאליים שנתקבלו. כגון דמי חופשה והבראה, מס מקביל, ביטוח לאומי ועוד, אשר על הקרנות להעביר בעתיד לתעודתם. הון התגמולים בלבד גדל ב-1958 בסך 44 מיליון ל"י בערך והסתכם בסך 210 מיליון ל"י. בקירוב, בסוף השנה, כדי לאמוד את החיסכון האישי באמצעות הקופות, יש לנכות מהגידול בהון התגמולים את גידול יתרת ההלוואות שניתנו לחברי הקופות. יתרת הלוואות אלה גדלה ב-12 מיליון ל"י בקירוב, והחיסכון האישי באמצעות קופות התגמולים נאמד, איפוא, בסך 32 מיליון ל"י בקירוב, לעומת 30 מיליון ל"י ב-1957.

סך כל נכסי הקופות גדל ב-1958 ב-61 מיליון ל"י בקירוב או ב-26 אחים, לעומת סוף 1957. בכמה סעיפים עלה הגידול בהרבה על ממוצע זה, כפי שרואים מלוח ט"ז-7. הסעיפים "פקדונות לזמן קצוב" ו"ניירות ערך", גדלו ב-16.5 מיליון ל"י וב-21 מיליון ל"י בקירוב, או ב-49 אחוזים בערך, כל אחד. גידול זה משקף את הסתגלות הקופות לתקנות מס הכנסה, שנכנסו לתוקפן ב-1957 ואשר קובעות את הרכב הנכסים שעל הקופות להחזיק, כדי להיות פטורות ממס הכנסה. עד סוף 1958 אושרו על-פי תקנות אלה 400 קופות המייצגות, לפי האומדן, 90 אחוז מהון כל הקופות וממספר החוסכים בהן.

(2) חשבון הכנסות והוצאות. נתונים על חשבון ההכנסות וההוצאות של הקופות לשנת 1958, אינם מצויים עדיין; חשיבותן היחסית של העיסקות השונות המבוצעות על-ידי הקופות, משתקפת בחשבון ההכנסות וההוצאות לשנת 1957 של 52 קופות, בעלות הון של 500 אלף ל"י או יותר כל אחת. קופות אלה מייצגות הון כולל בסך 190 מיליון ל"י בסוף 1957, מתוך ההון הכולל של כל הקופות בסך 230 מיליון ל"י בקירוב, באותו מועד (ראה לוח ט"ז-8).

הפרשות החברים היוו 18 אחוזים מסך כל ההכנסות, והתקבולים מהמעבידים היוו כשני שלישים מסך כל ההכנסות, או פי שלושה וחצי מהתקבולים מחברי הקופות. הפרשות המעבידים על חשבון תגמולים, להבדיל מהעברות של תשלומים סוציאליים לקופות, מהוות רק חלק מסך כל התקבולים מהמעבידים. בהנחה שהמעבידים הפרישו על חשבון התגמולים סכום דומה להפרשות החברים, הרי שהתקבולים על חשבון התגמולים היוו 36 אחוזים בקירוב, מסך כל תקבולי הקופות. מסתבר שחלק ניכר מן הסכומים המצטברים במסגרת קופות התגמולים מקורם

אומדן נכסי קופות התגמולים וקרנות הביטוח, 1955-1958

(סוף התקופה)

העלייה או הירידה (—)						הנכס
מ־1957 ל־1958	מ־1956 ל־1957	1958	* 1957	1956	1955	
מיליוני ל"י						
0.3	—	7.0	6.7	6.7	6.3	(1) מזומנים ופקדונות עובר ושב (2) פקדונות לזמן קצוב (לרבות "פקדונות מיוחדים")
16.5	6.5	50.0	33.5	27.0	20.5	בנקים
7.6	17.6	58.8	51.2	33.6	23.0	"גמול"
—	2.5	15.0	15.0	12.5	13.4	(3) חייבים ושטרות לקבל
11.7	9.5	47.8	36.1	26.6	23.5	(4) הלוואות לחברים
2.5	3.6	23.5	21.0	17.4	12.1	(5) חוב המעבידים
0.5	2.1	12.5	12.0	9.9	7.3	(6) הלוואות למוסדות
21.0	15.1	64.0	43.0	27.9	12.0	(7) ניירות ערך
1.2	4.0	11.7	10.5	6.5	7.3	(8) נכסי דלא נידי
—	-4.6	3.0	3.0	7.6	1.5	(9) ציוד ושונות
61.4	56.3	293.3	231.9	175.6	126.9	סך הכל
44.0	39.3	209.7	165.7	126.4	93.4	הון תגמולים
אחוזים						
4.5	—	2.4	2.9	3.8	5.0	(1) מזומנים ופקדונות עובר ושב (2) פקדונות לזמן קצוב
49.2	24.1	17.1	14.4	15.4	16.1	בנקים
14.8	52.4	20.1	22.1	19.1	18.1	"גמול"
—	20.0	5.1	6.5	7.2	10.6	(3) חייבים ושטרות לקבל
32.4	35.7	16.3	15.6	15.1	18.5	(4) הלוואות לחברים
11.9	20.7	8.0	9.0	9.9	9.5	(5) חוב המעבידים
41.7	21.2	4.3	5.2	5.7	5.8	(6) הלוואות למוסדות
48.8	54.1	21.8	18.5	15.9	9.5	(7) ניירות ערך
11.4	61.5	4.0	4.5	3.7	5.7	(8) נכסי דלא נידי
—	-60.5	1.0	1.3	4.2	1.2	(9) ציוד ושונות
26.5	32.1	100.0	100.0	100.0	100.0	סך הכל
26.5	31.1	71.5	71.5	71.9	73.6	הון תגמולים

בכך, שחברי הקופות משאירים במסגרתן חלק בלתי מנוצל של התשלומים הסוציאליים, המועברים על-ידי המעבידים.

שאר ההכנסות נבעו בעיקר מהשקעות, והסתכמו ב־15 אחוזים בערך. מסך כל ההכנסות. בצד ההוצאות מהווים הסעיפים "פנסיה" ו"תגמולים" קצת יותר משליש הסכום הכולל. ה"תשלומים האחרים לחברים", כוללים בעיקר תשלומים סוציאליים, שלא על חשבון תגמולים ופנסיות.

לוח ט"ז-8

חשבון הכנסות והוצאות של 52 קופות תגמולים, 1957

(אלפי ל"י)

הכנסות	אלפי ל"י	אחוזים	הוצאות	אלפי ל"י	אחוזים
מחברים	12,913	18.1	פנסיה	2,944	13.8
ממעבידים	46,988	66.1	תגמולים	4,919	23.1
מהשקעות	10,517	14.8	פיצויים	1,017	4.8
מקופות אחרות	638	0.9	תשלומים אחרים לחברים	5,459	25.6
מחברות ביטוח	62	0.1	תשלומי ביטוח	1,538	7.2
			הוצאות שונות	4,975	23.4
			לקופות אחרות	405	1.9
			החזרות למעבידים	36	0.2
			סך כל ההוצאות	21,293	100.0
			עודף ההכנסות על ההוצאות	49,825	
סך כל ההכנסות	71,118	100.0		71,118	

ה"הוצאות השונות", המהוות כמעט רבע מסך כל התשלומים, מייצגות בעיקר את ההוצאות המינהליות, שהן גבוהות כפי הנראה.

כל הוצאות הקופות הסתכמו בפחות משליש הכנסותיהן במשך השנה, ושני השלישים האחרים מהווים את הסכום שעמד לרשות הקרנות להשקעות ולמתן הלוואות לחברים.

(ג) ביטוח חיים

לפי האומדן נחסך באמצעות ביטוח חיים סכום של 3 מיליון ל"י ב־1958, לעומת 2.6 מיליון ל"י ב־1957.¹ סכומים אלה הם נמוכים בהשוואה ליתר צורות החיסכון האישיות. הירידה בכוח

¹ הגידול בקרנות הביטוח, בניכוי ההלואות של חברות הביטוח לפרטים שלא למטרות עיסקות.

הקנייה של המטבע פגעה בערכם הריאלי של הסכומים שנחסכו באמצעות ביטוח חיים, ולכן פיגרה צורת חיסכון זו בהתפתחותה, לגבי שיטות חיסכון אחרות. לאחרונה הונהג אומנם ביטוח חיים צמוד ערך, אולם כפי שמראים האומדנים הבאים, לא ביטחו את עצמם אלא מספר קטן של חוסכים ב-1958.

לוח ט"ז-9

ביטוח חיים צמוד ערך ב-63 חברות ביטוח, 1958

7,506	פוליסות חדשות
28,120	סכום הביטוח (אלפי ל"י)
1,983	פרמיות (אלפי ל"י)

(ד) מפעלי חיסכון

בכל מפעלי החיסכון נחסך ב-1958 סכום של 16 מיליון ל"י בקירוב, לעומת 14 מיליון ל"י ב-1957. בראשם עומד מפעל החיסכון לבניין, שבמסגרתו נגבה ב-1958 סך 18.2 מיליון ל"י, לעומת 17.6 מיליון ל"י ב-1957. בניכוי ההחזרות לחוסכים, הסתכם החיסכון במסגרת תוכנית זו בסך 13 מיליון ל"י בקירוב ב-1958, ו"א סכום דומה לאשתקד. באמצעות התוכניות "פרדס בחיסכון" נחסך ב-1958 סך 1.2 מיליון ל"י בערך, לעומת 700 אלף ב-1957, ובמסגרת מפעל החיסכון לחינוך על-יסודי, "חסך", שליד עיריית חיפה, גדלו יתרות החוסכים ב-390 אלף ל"י בקירוב ב-1958, והסתכמו בסך 740 אלף ל"י בסוף השנה.

(ה) רכישת ניירות ערך

ב-1958 נרכשו על-ידי פרטים ניירות ערך ישראלים חדשים בסך 12 מיליון ל"י בערך (לאחר ניכוי סכום הפדיונות), לעומת 18 מיליון ל"י ב-1957. בסכום זה נכללו ניירות ערך, שהוקצו לפרטים כהטבה תמורת מטבע חוץ שמכרו לאוצר. סכום הרכישות נטו היה ב-1958 נמוך מאשר אשתקד, בעיקר מפני שב-1958 הוגשו לפדיון איגרות חיסכון שהוצאו בשנים 1957 ו-1958.

ב-1958 נרכשו על-ידי תושבי הארץ ניירות ערך זרים בסך 570 אלף ל"י בקירוב.